

УДК 821.161.2(100).09 Чирський
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-50>

Вікторія МИХАЙЛЕНКО,

orcid.org/0000-0001-6620-0441

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри зарубіжної літератури та основ риторики

Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

(Вінниця, Україна) *tory_boiko@ukr.net*

МИКОЛА ЧИРСЬКИЙ – САМОБУТНІЙ МИТЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У статті досліджено творчий доробок М. Чирського у національному літературному процесі та виявлено особливості його творчої манери, зв'язок із літературно-культурологічною ситуацією «Празької школи».

Із середини 1920-х років у літературу входить нове покоління літераторів, яке сформувалося на теренах Чехословаччини і частково Польщі, яке характеризувалося спільністю ідейно-естетичних засад своєї творчості. Саме ця ідейно-естетична спорідненість (значно більше, ніж територіальний чинник) дає підстави дослідникам об'єднати цих митців міжвоєнного двадцятиріччя (Ю. Дарагана, Є. Маланюка, М. Чирського, Ю. Клена, Н. Лівіцьку-Холодну, Ю. Липу, Г. Мазуренку, О. Лятуринську, Л. Мосендза, О. Ольжича, О. Телігу та ін.) в поняття «Празька школа». Микола Чирський – яскравий представник цього літературного угрупування, проте, ґрунтовних досліджень та спогадів про його творчий доробок не так багато.

Однією із найприкметніших рис «пражан», попри високу емоційність і експресивність їх поезії, є високий інтелектуальний рівень їх творчості, закоріненість у здобутки вітчизняної і світової культури. Особливо близькою за духовним змістом, образністю, символікою для представників «Празької школи» була середньовічна культура.

Творчий доробок Миколи Чирського малодосліджений. Заслужовує уваги й дослідження той факт, що свої твори письменник підписував не лише як М. Чирський, відомі також псевдоніми Микола Подоляк, М. Бурлака, Кольченко, Ларіон Ліра, М. Собачкин, М. Юрич, М. Ч., М. Ч-й.

У Кам'янці-Подільському Микола Антонович Чирський організує театр імені Тараса Шевченка, напише цикл публіцистичних статей «Листи до любезних земляків», які оприлюднить на сторінках місцевої української газети «Подолянин». Саме ці листи стануть ледь не єдиним джерелом інформації про письменника.

Заслужовує великої уваги й п'єса «П'яний рейд», яка писалася для гри в театрі, а не для читання як такого.

Ключові слова: література, національний літературний процес, творчий доробок, поет-пражанин, полум'яний патріот, життєпис, пєса «П'яний рейд».

Victoriia MYKHAILENKO,

orcid.org/0000-0001-6620-0441

Candidate of Philological Sciences,

Lecturer at the Department of Foreign Literature and Fundamentals of Rhetoric

Communal Higher Education Institution "Vinnytsia Humanities Pedagogical College"

(Vinnytsia, Ukraine) *tory_boiko@ukr.net*

MYKOLA CHYRSKYI IS AN ORIGINAL ARTIST OF THE UKRAINIAN DIASPORA

The article examines the creative work of M. Chirsky in the national literary process and reveals the features of his creative style, the connection with the literary and cultural situation of the «Prague School».

From the mid-1920s, a new generation of writers entered the literature, which was formed in Czechoslovakia and partly in Poland and which was characterized by a common ideological and aesthetic principles of their work. It is this ideological and aesthetic kinship (much more than the territorial factor) that gives researchers a reason to unite these artists of the interwar twentieth century (Yu. Daragan, E. Malaniuk, M. Chirsky, Yu. Klen, N. Livytska-Kholodna, Yu. Lypa, G. Mazurenko, O. Lyaturynska, L. Mosendza, O. Olzhych, O. Teliga, etc.) in the concept of «Prague School». Mykola Chyrsky is a bright representative of this literary group, however, there are not many memories of his creative work.

One of the most notable features of «Prague», despite the high emotionality and expressiveness of their poetry, is the high intellectual level of their work, rooted in the achievements of national and world culture. Medieval culture was especially close in spiritual content, imagery, and symbolism to the representatives of the Prague School.

Mykola Chyrsky's creative work is poorly studied. The fact that the writer signed his works not only as M. Chirsky, but also the pseudonyms Mykola Podoliak, M. Burlaka, Kolchenko, Larion Lira, M. Sobachkin, M. Yurich, M. Ch., M. Ch. -and.

In Kamianets-Podilskyi, Mykola Antonovych Chyrskyi organizes the Taras Shevchenko Theater and writes a series of journalistic articles, «Letters to Kind Compatriots,» which he will publish in the local Ukrainian newspaper Podolyanyin. These letters will be almost the only source of information about the writer.

The play «Drunk Raid», which was written for acting in the theater, and not for reading as such, also deserves great attention.

Key words: literature, national literary process, creative work, poet-Prague, ardent patriot, biography.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Говорячи про поетів «Празької школи», варто зазначити, що наукова спільнота не часто згадує ім'я Миколи Чирського. Хоча він таки належить до когорти письменників української діаспори 1920-1930 рр.

Звісно, що Микола Антонович Чирський не залишив по собі ваговиту й цільну творчу спадщину, як, скажімо, його приятель Євген Маланюк.

До того ж, варто врахувати й той факт, що творчість наратора стала відомою широкому загалу у дуже несприятливий час – 1941 року (початок німецько-радянської війни, коли всі, та й сам автор, перейнялися зовсім іншими турботами: що і як буде там, на далекій батьківщині?)

Поза увагою дослідників творчості М. Чирського залишилося чимало матеріалів, які певною мірою допомагають відтворити життєпис письменника. Це й публікації в часописах, листування з друзями, рідними та близькими, анкетні дані.

Проаналізувавши листи, спогади про М. Чирського та анкетні дані, хоча відомості й документи, іноді дають різну інформацію, з упевненістю можна сказати, що достовірної інформації про письменника, на жаль, збереглося небагато. Нині гостро й доцільно постало питання: вивчення творчості й дослідження життєпису М. Чирського.

Аналіз останніх досліджень й публікацій. Вивченням творчості представників «Празької школи» займалися Ю. Бойко, Б. Бойчук, Ю. Войчишин, В. Державин, Д. Донцов, Г. Ільєва, М. Ільницький, І. Качуровський, Ю. Ковалів, Г. Костюк, Н. Миронець, М. Мушинка, М. Неврлий, Б. Рубчак, Т. Салига, Г. Сварник, Б. Червак, Л. Черватенко, Ю. Шерех, І. Фізер та інші. Творчість Миколи Чирського досліджували, І. Руснак, Л. Куценко, Л. Мосендз, С. Николишин, В. Горбатюк, В. Габор та ін.

Формування мети і завдань статті – визначити місце доробку письменника в національному літературному процесі.

Виклад основного матеріалу. Зазначу, що народився Микола Антонович Чирський у Кам'янець-Подільському. Проте, існує декілька версій, щодо дати народження письменника.

У листі від 19 серпня 1941 пише М. Чирський своєму приятелю так: «Народився я 5 лютого 1902 в Кам'яниці на Поділлі». Із свідчень його брата Олександра, дізнаюся, що народився М. Чирський 5 лютого 1903 році у Кам'яниці на Поділлі. С. Николишин, вказує дату 5 лютого 1901. Щодо дати, то тут можна говорити про старий та новий стилі, а от рік? Можливо, фальшивства допустився брат, який дописав два роки, щоб у 1919 році вступити

до війська (Олександр прагнув «вирвати М. Чирського із рук Романа», той був відомим комуністом на Поділлі). Вважаю за доцільне все ж таки, звернутися до особової справи письменника: «*Народився я в Кам'яниці на Подоллю 8 лютого 1903. В 1912 я вступив до Кам'янецької гімназії в якій вчився до переходу до 6-ої класи в році 1919. Пізніше я вступив до Української армії, з якої й був інтернований до Польщі. До Чеської Словацької Республіки приїхав я в серпні 1923 та вступив до Господарської Школи в Подєбрадах, в якій вчився на протязі 5 місяців. Виступити з неї я був примушений завдяки неодоленню стипендії. Тепер я вчуся на матуральних курсах при У.Г.А.*» (ЦДАВОВУ, Ф. 3795: 3). Отже, доцільно стверджувати, що Микола Чирський народився 8 лютого 1903 року на Поділлі. Родина проживала на вулиці Довгій 91, на жаль, детальних відомостей про родину письменника не збереглося, можу лише домислити, що батьки мали змогу віддати сина на навчання до гімназії. Леонід Куценко, опираючись на прочитані спогади Євгена Маланюка пише: «Євген Маланюк свідчить зі слів самого Чирського, що останній був шляхетського роду» (Е. М, 1958: 7). В. Горбатюк у статті «Якраз він, Чирський» зазначає, що письменник народився у сім'ї державного урядовця. В. Габор подає такі відомості про М. Чирського: «Походив зі старого священного роду. Його батько Антін, після закінчення семінарії не захотів висвятитися, і став урядовцем (працював у земстві)». С. Николишин, досліджуючи епістолярну спадщину М. Чирського вказує: «Що торкається моїх батьків, то вони народилися там же, хоча рік їх народження мені дуже мало відомо... Мати (народилась С. Н.). Місяць і день знаю добре, бо ми з мамою народились в один день. Старший брат, Володимир, був царським офіцером. Його розстріляли в Гайсині на Поділлі в 1919 році. Інший брат, Роман, був комуністом. Третій брат, Олександр, разом із Миколою воював у лавах Української армії старшиною кулеметником». Доля чотирьох братів Чирських нагадує новелу Юрія Яновського «Чотири шаблі».

Шлях Миколи Чирського до Праги-Подєбрад був традиційним для української політичної еміграції. Кам'янець-Подільський в часи Української революції був столицею УНР, духовним центром України. Визвольним рухом перейнялося громадянство міста, поповнюючи лави українського війська. Першими ішли до війська молодь та гімназисти. Чирський у той час і був гімназистом, а отже, став борцем війська УНР.

Перебуваючи у Празі, поет прагнув отримати вищу освіту, він намагається вступити на

економічне відділення в 1925 році, але ця спроба була марною. Із особових матеріалів дізнаюся «До Високого Сенату УГА в Ч.С.Р. Ласкаво прошу Високий Сенат Академії про прийняття мене прослухачем Економічного підвідділу Економіко-Кооперативного Відділу Української Господарської Академії в Ч.С.Р. Документи про освіту будуть мною представлені після закінчення матури. До цього додаю :

1. Curriculum vitas.
2. Прохання про стипендію.
3. Зобов'язання коритися правилам У.Г.А.
4. 3 фотографічні картки» (ЦДАВОВУ, Ф. 3795: 5). Проте Миколі Чирському було відмовлено за браком освіти.

Письменник робив спробу стати студентом ще за рік до цього. Принаймі, це свідчить із клопотання Євгена Маланюка до голови Українського громадського комітету в Празі Микити Шаповала: «Високоповажний пане голово! Миколу Чирського, за якого просить Вас М. Тугар-Баранівський, я, зі свого боку можу рекомендувати яко надійного, здібного й талановитого юнака, національно дорослого, працездатного і, коли треба – відчайного. В умілих руках – матеріал найліпший, принаймі з того, який тут маємо. Бажаю Вам сил і здоров'я». (Куценко, 2005: 6).

Перебування у таборах давалося взнаки, лікарі пророкували близьку печальну розв'язку його змагань із туберкульозом. Він зібрав друзів і сказав, що не помре, допоки не побачить матір. Євген Маланюк пізніше згадає про це: «Цей палаючий енергією життя й творчості сухітник, розуміється, не робив собі жадних ілюзій зі стану свого організму. Він знав, що він приречений. Але попри всю свою «легковажність» – мав він одну заповідну ідею-мету: вмерти на Батьківщині і то вмерти в родинній хаті, побачити матір» (Е. М., 1958: 18). У листопаді 1941 року з однією з похідних груп він піде до свого Кам'янця-Подільського.

Історія в поезії пражан набуває обрисів глибокого переосмислення і, власне, перестає бути історією як об'єктивною реальністю, минулим із чіткими просторово-часовими обрисами. Подібне ставлення до історії позначають як історіософізм, або ж, мета історія. Щодо п'єси «П'яний рейд», як відомо, вона писалася для гри в театрі, а не для читання як такого. «П'яний Рейд», як я вже зазначив, є сценічним монтажем з 5-тих образів, з яких кожний написаний в своєму стилі. Цей «еклектизм» не є випадковий. Я хотів таким способом підогріти, розжевріти уяву громадянства, розігнати імлу, якою вже вкривається ця Героїчна Епопея... Мені можуть сказати: «Але при чому

тут еклектизм?» А це той «універсальний ключик» - до кожного серця...» (Куценко, 2005: 1).

Враховуючи ситуацію в театрі, Микола Чирський вважає за доцільне у передмові подати уточнення. «За «нормальних» обставин ця передмова була б зайва. Але в нашій театральній діяльності це не так. Більшість театральних осередків і в краю і скрізь, де доля занесла наших земляків, не мають досвідчених, фахових режисерів, які уміли б надати п'єсі ту чи іншу сценічну форму: «оголити», в ній захований, сценічний «нерв», видобути з п'єси всі нюанси і тонкощі; підкреслити дрібниці, що власне й творить стиль спектакля, який не сміє бути, звичайною собі, «метаморфозою» сценічного твору.

Навіть професійний наш театр не стоїть (і далеко не стоїть) на відповідній височині в цьому розумінні. І таким чином, ясна річ, він не може «давати тону» для театрів аматорських. Наслідок – небезпечні симптоми театального маразму. Попередня моя п'єса (дуже елементарна і легка до поставлення) зазнала найкарколомніших метаморфоз, що на них одначе зовсім не було позначок якогось «шукання», а натомість всі позначки малої сценічної грамотності.

Цей «злий досвід» спонукав його додати до цього монтажу деякі пояснення. Річ у тім, що на сцені запанували дві загрозливі постаті. Це – епігон і дилетант. Старший український драматичний репертуар та його сценічне оформлення, не надихнули діячів театру (Чирський мав на увазі театру над Дніпром, який зі зрозумілих причин: займає в нашій театральній діяльності цілком особливе місце) на творче продовження традиції старого українського театру, а навпаки ніби вбив у них творчу потугу.

Витворився так оцей небезпечний, для розвитку театру, шаблон, до якого скамянілих форм намагаються наші театри силоміць вбгати кожну нову появу. І це замість того, щоб якраз навпаки поновлювати те, що є ще «співзвучне нашій добі» в старому «Українському Репертуарі» (або сценічно «оспівзвучнювати» його) в репертуарі, який є разом із тим невичерпальним джерелом із золотим дном (тільки хотіти і вміти шукати не золото в ньому)...»

«Еклектизм» – (в архітектурі і образотворчих мистецтвах, з'єднання різнорідних художніх елементів; зазвичай має місце в період занепаду великих художніх напрямів), це той «універсальний ключик» до кожного серця. Спробую проаналізувати кожен образ.

Образ перший. Микола Чирський розпочинає цей образ словами Ю Дарагана: «Три старших лицарі стернею продудніли, три старших лицарі

над яром зупинились...». Це тільки прелюдія. Найреальніші події передаються немов в імлі. Всі діалоги у півтонах. Цей образ сприймається зайвим. Драматизм – легкий: наприклад, коли Гартман знаходить свою дружину в обіймах Черногуза, нічого особливого не відбувається, глядач не помічає сцени ревності: «Гартман: ... Люїзо!»... нещирість Люїзи підкреслюється фразою: « Мій Боже, ти так кричиш...» (Чирський, 1938: 10)

Дійові особи: Пальченко, Гармат, Черногуз, Люїза, Валентин.

Образ другий (образок ч. 2). Цей образ характерний тим, що всі дійові особи знаходяться в стані легкого збудження. Весь цей настрій відчувається в кожному реченні, в кожному жесті. Найсерйознішим є Сидок. Навіть його «жест» із револьвером має у собі холодний розрахунок. Доречі, Чирський уникає детальної характеристики образів, лише підкреслює деякі риси: « Праворуч спершись на пліт стоїть замислена із зложеними на грудях руками дівчина. Очі примружила проти сонця, дивиться, не ворухнеться» (Чирський, 1938: 20-21). Таким чином автор залишає більше вільного місця для творчої індивідуальності актора.

Дійові особи: полковник, Гармат, Джура, Черногуз, сотник Садов, Пальченко

Образ третій. (образок 3). Українська душа в певну добу виявляла себе і оформлювалася головню в мистецтві – в пісні, в літературі, в театрі. В цьому останньому приборала навіть більш конкретну форму... Втілювалася в ній. З вибухом 17-того року, Українська Стихія вийшла з «берегів рамни», прорвала штучні перепони і бурхливо розліялася по українській землі, запліднюючи її новим життям, що буйно зросло на ній...

Український театр тоді, немов розширився, охопив далечінь: тисячі акторів вкрили гігантську сцену, де відігравалася величчя містерія Відродження.

І так сталося, що на стилі Української Революції відбився стиль Українського Театру. Про це я й хотів натякнути (а н. н. режисерам треба це підкреслити) в третьому образі... Діяльог і дія відбувається в цьому дусі, спочатку виразніше, – дедалі (як отте нове життя вривається туди) менш виразно, поки не закінчується новим стилем – «стилем Мар'яни» (Чирський, 1938: 12).

Доречі: Мар'яна (в цьому образі) весь час у «масці»; вона «грає» і в сцені з Черногузом, Гартманом і Пальченком; і в сцені з трома вояками (червоноармійцями). Зауважу, що в останній зустрічі з черногузом та під кінець образу стає сама собою, скидає «маску», виявляє «глибини своєї душі», робиться «справжньою» Мар'яною і

разом з тим Мар'яною символічною. Такою вже вона лишається до самого кінця цілої речі взагалі.

Пальченко, найбільш екзальтований, відчув Мар'яну найскоріше й найкраще (тому й став раптом перед нею навколішки, цілуючи край сукні).

Гартман найменш «впадає в тон» Українського Театру (його стилю). Це, думаю, зрозуміле: все ж таки – «чужа кров».

Дійові особи: Черногуз, Пальченко, Гармат, Мар'яна, вояки, дядько Андрій, Арсен, полковник, козаки.

Образ четвертий. «Ви нас мало і погано затуркали», – слова М. Грива, які стали епіграфом до цього образу. Початок образу знаходить 359 героїв – мучеників, які виявляють «берег своїх душ». Тільки «берег» реагує на фізичні страждання голоду, холоду, страху за своє існування. Автор вводить прийом своєрідного порівняння, порівнюючи душі людей із морськими хвилями, коли настає справжній шторм, лише тоді хвилі починають підійматися. Це своєрідний натяк на ситуацію в Україні

Дійові особи: полковник, комісар, чекісти, козаки.

Образ п'ятий. У цьому образі з'являється новий чинник, це той незримий персонаж, довкола якого розгортається ціла дія. Ми бачимо «образ кашкета з тризубом», який стає, мабуть, головним у цьому образі. Цей символ ніби кидає світло довкола себе, і в цьому світлі всі реальні особи, вчинки згортаються містичним сяйвом.

Дійові особи: дядько Андрій, тітка Степанія, Мар'яна, Черногуз, Гармат, Пальченко, Арсен, парубки-колядники.

П'еса закінчується словами Мар'яни: «Боже наш... Боже наш великий і справедливий. Пошли їм щасливу дорогу, щоб живі і здорові дісталися де їм треба – й безпечно. Та, щоб нас не забули...» (Чирський, 1938: 43). Саме через систему образів та гру в театрі Микола Чирський передає усю суть.

Висновки. Перебування у таборах давалося в знаки, лікарі пророкували близьку печальну розв'язку змагань М. Чирського із туберкульозом. 26 лютого 1942 року Микола Антонович Чирський відійшов у вічність.

Микола Чирський вів усамітнений спосіб життя, часто перебував у санаторіях, де намагався покращити здоров'я.

Він, Мамай-Чирський, з невтішним діагнозом у роки війни повернувся до рідного міста, він повертається і сьогодні, щоб залишитися у пам'яті навечно.

Безумовно, п'еса «П'яний рейд» є вершиною його творчості. У передмові Микола Чирський напише: «Пускаючи у світ (а може у світло рампи)

цей «сценічний монтаж» вважаю потрібним підперти його деякими заввагами. Вживаю цього слова «підперти», маючи на увазі не «пересічного читача», а «майбутніх режисерів» і «майбутніх рецензентів» (Чирський, 1938: 2).

Письменник натякне на недосконалість тогочасного театрального мистецтва «За «нормальних» обставин ця передмова була б мабуть зайвою. Але в нашій театральній діяльності це не так.

Більшість театральних осередків і в краю і скрізь, де доля занесла наших земляків, не мають досвідчених, фахових режисерів, які уміли б надати писі ту чи іншу сценічну форму: «оголити», в ній захований, сценічний «нерв», видобути з п'єси всі нюанси і тонкощі; підкреслити дрібниці, що власне й творить стиль спектакля, який не сміє бути, звичайною собі «метаморфозою» сценічного твору» (Чирський, 1938: 2).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Е. М. Листи до лютезних земляків. *Вісник*. Нью-Йорк, 1958. № 4. 19 с.
2. Куценко Л. Дон Кіхот із Кам'янця – Подільського. Микола Чирський. Літературний портрет. Київ: ТОВ «Імекс – ЛТД», 2005. 48 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади в Україні. Ф. 3795. Оп.1. Спр. 2170.
5. Чирський М. «П'яний рейд» [драматичні твори]. Львів. Видавництво «Дешева книжка», 1938. 43 с.

REFERENCES

1. E. M (1958). *Lysty do liuteznykh zemliakiv* [Letters to loyal compatriots]. Kyiv: TOV « Imeks – LTD». p. 19. [in Ukrainian].
2. Kutsenko L. (2005). *Don Kikhot iz Kamiansia – Podilshkoho*. Mykola Chyrskiy. *Literaturnyi portret*. [Don Quixote from Kamianets-Podilskyi. Mykola Chirsky. Vignette]. Kyiv: TOV « Imeks – LTD». p. 48 [in Ukrainian].
3. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady v Ukraini*. [Central State Archive of the highest authorities in Ukraine.] F. 3795.- Op.1. Spr. 2170. [in Ukrainian].
4. Chyrskiy M. (1938) «*Pianyi reid*» [dramatychni tvory]. [«Drunk Raid» [dramatic works].] Lviv. Vydavnytstvo «Desheva knyzhka». p. 43 [in Ukrainian].